

WALTARI

MIKA

Válka o pravdu

MASARYKOVA
UNIVERZITA

MIKA WALTARI Válka o pravdu

**MUNI
PRESS
15**

Publikujeme
a popularizujeme
vědu již 15 let.

MIKA WALTARI

Válka o pravdu

Pravda o Estonsku, Lotyšsku a Litvě

Český překlad:

Kateřina Běláková, Terezie Duroňová,
Julie Minaříková, Martin Mokrý
a Andrea Papugová
pod vedením
Markéty Hejkalové

Masarykova univerzita

Brno 2022

Copyright © The Estate of Mika Waltari

First published in Finnish with the pseudonym Nauticus with the original title *Totuus Virosta, Latviasta ja Liettuasta* in 1941 by Förlaget Balticum.

Second edition published in 2008 by Werner Söderström Ltd (WSOY).

Published in the Czech language by arrangement with Bonnier Rights, Helsinki, Finland and Kristin Olson Literary Agency s.r.o., Prague, Czech Republic.

Z finského originálu *Totuus Virosta, Latviasta ja Liettuasta* přeložili studentky a studenti překladatelského semináře finské literatury Masarykovy univerzity Kateřina Běláková, Terezie Duroňová, Julie Minaříková, Martin Mokrý a Andrea Papugová pod vedením Markéty Hejkalové.

© 2022 Překlad Kateřina Běláková, Terezie Duroňová,
Julie Minaříková, Martin Mokrý a Andrea Papugová

© 2022 Předmluva Markéta Hejkalová

© 2022 Medailonky Kateřina Běláková, Terezie Duroňová,
Julie Minaříková, Martin Mokrý a Andrea Papugová

© 2022 Masarykova univerzita

© 2022 Design Václav Mekyska

ISBN 978-80-280-0013-4 (online ; pdf)

Nakladatel děkuje za finanční podporu prvního českého vydání grantu
FILI – Finnish Literature Exchange.

FILI – Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän kirjan kääntämistä.

Předmluva k českému vydání: Pravda poražených je možná větší než pravda vítězů

Snad všichni čeští čtenáři vědí, že Mika Waltari napsal historický román ze starověku *Egyptčan Sinuhet*, a všichni ten román milují. Vyšel už v tolika vydáních (vždy v překladu Marty Hellmuthové), že patrně nemůže chybět v žádné české domácnosti.

Ve stínu *Egyptčana Sinuheta* stojí další Waltariho historické romány, které nás zavádějí do vzdálených časů a zemí. Dvojdílný román *Krvavá lázeň* a *Šťastná hvězda* se odehrává v 16. století ve Finsku, Německu, Francii, Španělsku, Itálii, severní Africe a Turecku. *Pád Cařihradu* a jeho první, nedokončená verze *Temný anděl* jsou situovány o století dříve, do doby těsně před pádem Konstantinopole do rukou osmanských Turků. *Tajemný Etrusk* se odehrává v 5. století před Kristem a *Jeho království* a *Nepřátelé lidstva* v době Kristova narození a začátků křesťanství.

Co mohou mít romány z dávno minulých dob společného s reportážní knihou z počátku druhé světové války? Mnohem víc, než by se mohlo na první pohled zdát.

Waltariho život byl velmi silně spojen s dějinami Finska ve 20. století a toto propojení se odráží i v jeho tvorbě. Literatura byla pro Waltariho víc než život.

Mika Waltari se narodil 19. září 1908. V té době bylo Finsko jako autonomní velkoknížectví součástí carského Ruska (od roku 1809). Stoleté soužití přineslo Finsku kupodivu víc

dobrého než zlého. Ruští carové si chtěli zajistit stabilitu na západní hranici říše a také co nejmíc potlačit švédský vliv, proto podporovali rozvoj finštiny a finsky psané literatury, zrovno-právnili finštinu se švédštinou aj.

V roce 1881, po nástupu Alexandra III., se ruský postoj k Finsku začal měnit. Vláda se snažila omezovat finskou autonomii. Zaváděla ve Finsku stejné zákony jako v Rusku, odváděla finské muže do carské armády bez schválení finského sněmu, podporovala ruštinu na úkor finštiny. Rusifikace vedla k atentátu na generálního guvernéra Bobrikova 16. června 1904. Atentát pronikl i do světové literatury, je o něm zmínka ve slavném románu Jamese Joyce *Odysseus*, který se odehrává v Dublinu téhož dne, 16. června 1904.

V době Waltariho narození finští vlastenci začínají snít o nezávislosti. Vlastencem byl i jeho otec. Pastor Toimi Waltari věřil, že vlasti a národu nejlépe prospěje každodenní praktickou prací a vzděláváním širokých lidových vrstev. Vyučoval náboženství, pomáhal propuštěným vězňům, napsal několik výchovných knížek. V roce 1914 otec náhle zemřel na tuberkulózu a Mika Waltari pak vyrůstal s matkou a dvěma bratry.

První světová válka se nijak výrazněji nedotkla ani Waltariho rodiny, ani Finska. Nebojovalo se zde a mladí Finové nemuseli rukovat do ruské armády. Ve vztahu k Rusku byla společnost rozdělená. Jedni spatřovali finskou budoucnost v rámci Ruska, jiní usilovali o odtržení a nezávislost. Situace se vyostřila v roce 1917 po odstoupení cara Mikuláše II. a hlavně po říjnové revoluci. Tehdejší finská vláda nechtěla být součástí bolševického Ruska, a proto už 6. prosince 1917 vyhlásila nezávislost. Ruská vláda potvrdila nezávislost Finska 31. prosince 1917 dokumentem, který podepsali mj. Lenin, Trockij a Stalin. Tímto mírumilovným přístupem – v ruské historii ojedinělým – bolševici možná chtěli ukázat, že berou vážně Leninovo učení o právu národů na sebeurčení až do úplného odtržení, a získat tak na svou stranu stovky malých národů žijících v Rusku. Zároveň ale počítali s tím, že ve Finsku brzy zvítězí bolševická revoluce a Finsko se dobrovolně a rádo vrátí do ruské náruče.

Už v lednu 1918 ve Finsku propukla občanská válka, podněcovaná ruskými bolševiky. Rudí – radikální křídlo sociální demokracie – usilovali o revoluci ve Finsku a následné spojení se sovětským Ruskem, bílí bránili právo, svobodu a pořádek. Historická pravda je jasná, ale s pravdou každodenního života obyčejných lidí to bylo složitější. Na straně rudých bojovalo mnoho chudých lidí, mj. pachtýřů (torparů, finsky torpparit), kteří hospodařili ve velice těžkých a nevýhodných podmínkách, mnozí bílí si zase vyřizovali účty se sousedy, všichni stříleli a popravovali bez soudu.

Bílí za pomoci Německa zvítězili, 16. května 1918 vpochodovali pod vedením maršála Mannerheima do Helsinek.

Pro desetiletého Miku Waltariho znamenal ten den první setkání s politikou. Vzpomínal na něj ve dvou textech – v autobiografické trilogii *Z otce na syna* z první poloviny třicátých let (která česky nevyšla) a znovu v črtě *Den radosti a smutku* z roku 1967. Pro zajímavost zde oba úryvky uveďme.

Z otce na syna:

A zázračného květnového dne vpochodovala finská bílá armáda do hlavního města. Chodníky byly plné lidí, na dlažbu se pod kopyta koní snášel déšť květin a provolávání slávy nemělo konce. Juhani viděl bílého generála, samotného Mannerheima, který na hřbetě bílého koně pozvedal ruku k okraji bílé kožešinové čepice, a viděl muže, kteří prošli Finskem od severu k jihu a teď pochodovali, s tvářemi ožehlými, v hrubých vlněných uniformách vybledlých sluncem a s puškou na rameni, do hlavního města Finska, které se jejich zásluhou stalo svobodnou a bílou zemí.

Den radosti a smutku:

Šestnáctého května se konala velká přehlídka. Finsko zůstalo svobodné a nezávislost byla potvrzena. Sledoval jsem přehlídku spolu se skupinou chlapců u Runebergova pomníku. Do ochrapnění jsme provolávali slávu Mannerheimovi, který vznosně projel kolem nás na bílém koni. (...) A uniformy z hrubé vlny a opálené

tváře. Zničenonc k nám přistoupila bledá žena v černých šatech. „Nekřičte, když ničemu nerozumíte,“ vytkla nám. „Tohle není den radosti, ale smutku.“ Nechápal jsem, proč to říká.

O několik dní později jsme si hráli v parku Kaivopuisto. Skupina mužů s lopatami tam otvírala hrob rudých vojáků. Těla měla být převezena pryč. Když se prokopali do větší hloubky, někdo z nich nám přišel říct: „Kluci, jděte si po svých. Tohle není nic pro děti.“

Zatímco první úryvek je plný nadšení, v tom druhém se ozývá hořké vědomí relativity ideálů a především ideologií. Byl ovlivněn Waltariho životní zkušeností, získanou mj. právě za druhé světové války, jak o tom bude řeč později?

Občanská válka společnost na dlouhou dobu rozdělila, ale přes všechny problémy byla dvacátá a třicátá léta 20. století pro Finsko dobou štěstí a úspěchů, a pro Miku Waltariho zrovna tak. Už od vydání prvotiny *Velká iluze* v roce 1928 byl slavným a oblíbeným spisovatelem (byť ještě ne mezinárodně). Rychle následovaly další knihy – cestopis *Vlak osamělého muže* z roku 1929, psychologický román mladého manželství *Jádro pomeranče* z roku 1931 (česky nevyšlo), již zmíněná rodová trilogie *Z otce na syna* (1933–1935), román jednoho helsinského dne *Město smutku a radosti* z roku 1936, novela *Cizinec přichází* z roku 1937. Divadla hrála Waltariho hry, podle jeho knih a scénářů se točily filmy. Waltari byl na vrcholu tvůrčích sil a šťastný byl i v osobním životě. S manželkou Marjattou a dcerou Satu (a také se psy: skotským teriérem Dju a pak jezevčíkem Pette-*rim*) žil spokojeně v blahobytné a tehdy moderní čtvrti Tööllö v ulici s poetickým názvem Tunturikatu – Ulice laponských hor.

Život připomínal pohádku, ale nad Evropou se v druhé polovině třicátých let stahovaly mraky. Sovětský svaz prožíval nejhorší roky stalinského teroru, Německo si zvykalo na nacismus a Hitlerovu diktaturu, ale obě země se připravovaly na ovládnutí světa. Odlehlé Finsko žilo dlouho v iluzi, že by se konfliktu velmocí mohlo uchránit. Snilo o obranném spojenectví se

Švédskem, chtělo se víc přimknout k Západu, ale nic z toho se nakonec neuskutečnilo.

Sovětský svaz pod záminkou obrany Leningradu (nyní Sankt-Petěrburg, Petrohrad), který ležel blízko tehdejší finsko-sovětské hranice, požadoval stále nové bezpečnostní záruky: pronájem přístavu Hanko, čtyři ostrovy ve Finském zálivu, část Karelské šíje výměnou za pustá území ve východní Karélii, záruky, že německá vojska neprojdou přes finské území...

23. srpna 1939 Sovětský svaz a Německo překvapivě pro celý svět podepsaly smlouvu o neútočení, známou jako pakt Molotov-Ribbentrop. Podle tajných dodatků si obě říše rozdělily sféry vlivu v Evropě. Východní Polsko, baltské státy, Besarábie a také Finsko připadly do sovětské sféry. 1. září 1939 Německo napadlo Polsko a Anglie a Francie vyhlásily Německu válku. Krátce nato Sovětský svaz obsadil východní část Polska.

S Estonskem, Lotyšskem a Litvou (jíž nabídl navrácení Vilnius, který do té doby držel v rámci okupovaného polského území) si vynutil uzavření smluv o přátelství a vzájemné pomoci. Tři baltské země se v nich zavázaly, že na svém území umožní vznik sovětských vojenských základen. Ve skutečnosti to byl první krok k sovětské okupaci tří nezávislých zemí.

Stejná smlouva byla připravená i pro Finsko, ale Finsko při jednání v Moskvě v říjnu 1939 všechny sovětské požadavky odmítlo, byť v té době už bylo jasné, že nemůže čekat pomoc ani ze Skandinávie, ani od západních velmocí.

26. listopadu 1939 Sovětský svaz zinscenoval dělostřeleckou provokaci ve své pohraniční obci Mainila. Následkem výbuchu dělostřeleckých granátů, vystřelených údajně z finské strany, zemřeli čtyři pohraničníci. Finsko nabídlo účast při vyšetření incidentu, to ale Sovětský svaz odmítl, vypověděl smlouvu o neútočení z roku 1932 a přerušil s Finskem diplomatické styky. 30. listopadu 1939 sovětská armáda překročila hranice a bombardovala Helsinky. Začala zimní válka, finsky talvisota.

Finsko sice získalo na celém světě sympatie, ale téměř žádnou praktickou pomoc. Zato národ se sjednotil. Vítězové i poražení z občanské války věděli, že když nebudou svou zemi

bránit, tak o ni přijdou. Prosovětská loutková vláda, kterou v Terijoki (Zelenogorsku) nedaleko Leningradu vedl komunista Otto Ville Kuusinen, měla jen mizivou podporu.

Finským vojákům se nejprve dařilo nepříteli zastavit zhruba na úrovni dnešní finsko-ruské hranice, ale Sovětský svaz posílal na frontu nové a nové posily a nakonec donutil finskou armádu k ústupu.

13. března 1940 byla uzavřena mírová smlouva – mimo jiné za přispění sovětské velvyslankyně ve Stockholmu Alexandry Kollontaj a její přítelkyně, estonsko-finské spisovatelky Helly Wuolijoki, která byla známá i jako spolupracovnice slavného německého dramatika Bertolda Brechta. Sovětský svaz už místo vyjednávání diktoval. Finové mu museli postoupit požadovaná území v Karélii a postarat se o 400 000 lidí, kteří na zabraném území před válkou žili.

Postavilo by se Finsko obrovské přesile, nebýt maršála Mannerheima? Carl Gustaf Emil Mannerheim (1867–1951) byl jednou z nejdůležitějších osobností finských dějin 20. století, i když tomu dlouho nic nenasvědčovalo. Mannerheim byl téměř třicet let důstojníkem elitní jezdecké gardy v Sankt-Petěrburgu, jako carův emisar podnikl na začátku 20. století výzvědnou cestu do Asie a v první světové válce bojoval v ruské armádě. Po říjnové revoluci se vrátil do Finska. Chystal se na odpočinek, ale ukázalo se, že životní poslání ho teprve čeká. V občanské válce se stal vrchním velitelem bílých a dovedl je k vítězství. V letech 1918 až 1919 byl finským regentem. Snil o intervenční výpravě do Ruska, která by pomohla svrhnout bolševiky, ale samostatné Finsko se do ruských záležitostí už nechtělo míchat. Mannerheim se stáhl z veřejného života až do začátku třicátých let, kdy se stal předsedou rady obrany. V zimní a poté v pokračovací válce byl vrchním velitelem finských vojsk.

Porazit Sověty nedokázal, ale podařilo se mu zachránit finskou svobodu a samostatnost, byť za cenu územních ztrát, obrovských reparací a dalších ústupků. Při vyjednávání o míru Finsku pomohlo, že Mannerheim nedopustil, aby se Finové zapojili